

Streszczenie rozprawy doktorskiej Szymon Bręński

Cel. Nadrzędnym celem pracy była analiza zmian rozwojowych w zakresie kontroli procesu mówienia i sprawdzenie, w jakim stopniu kontrola ta jest powiązana z funkcjami wykonawczymi. Wyróżniono trzy aspekty kontroli produkcji mowy, które biorą udział w powstawaniu i korygowaniu przejęzyczeń: (1) kontrola selekcji leksykalnej, (2) automonitorowanie mowy oraz (3) interupcje i reperacje. Podobnie, w projekcie uwzględniono trzy bazowe funkcje wykonawcze: hamowanie, odświeżanie pamięci i giętkość poznawczą. Podjęto próbę sformułowania odpowiedzi na pytania: Czy kontrola procesu mówienia zmienia się wraz z wiekiem od okresu późnego dzieciństwa do dorosłości? Jeśli tak, to (1) w jaki sposób osoby w odmiennych grupach wiekowych różnią się pod względem wybranych aspektów kontroli procesu mówienia oraz (2) jakie związki zachodzą między tymi aspektami kontroli procesu mówienia a funkcjami wykonawczymi?

Metoda.

Badanie miało charakter quasi-eksperymentalny i zostało przeprowadzone w planie poprzecznym, obejmując osoby badane w trzech grupach wiekowych: dzieci w okresie późnego dzieciństwa ($n = 51$), adolescentów ($n = 50$) oraz młodych dorosłych ($n = 50$). Uczestnicy wykonywali trzy główne zadania psycholingwistyczne: *Nazywanie obrazków* (paradygmat interferencji obrazka-wyrazu), *Monitorowanie sylab* (paradygmat monitorowania sylab), *Powtarzanie zdań* (paradygmat wywoływania reperacji). Pomiarowi podlegał sposób odpowiadania, poprawność odpowiedzi oraz czas reakcji. Ponadto, na potrzeby analizy związków między kontrolą produkcji mowy a kontrolą wykonawczą osoby badane wykonywały zadania: Zadanie z flankerami, n-wstecz, WCST. Zależności między funkcjami wykonawczymi a kontrolą procesu mówienia analizowane były w planie korelacyjnym.

Wyniki. Uzyskane rezultaty pokazują, że wraz z wiekiem rozwija się kontrola procesu mówienia. Zarówno skuteczność, jak i szybkość selekcji leksykalnej doskonalą się wraz z wiekiem. Potwierdza to obserwacja, że zewnętrzna dystrakcja semantyczna nie powoduje u osób dorosłych tak dużego opóźnienia w nazywaniu, jak u dzieci czy młodzieży, skutkując także mniejszą liczbą błędów i zakłóceń w postaci pauz wypełnionych. Również szybkość i dokładność monitorowania wewnętrznego rozwija się w okresie obejmującym badane grupy wiekowe, co może przekładać się na wykazaną w badaniu większą u osób dorosłych skłonność do dokonywania reperacji ukrytych w strategii odroczenia w porównaniu do uczestników z młodszych grup wiekowych. Wykazano także związki między kontrolą procesu mówienia, a funkcjami wykonawczymi, ale w większości przypadków były one słabe lub nieistotne, tylko częściowo potwierdzając postawione hipotezy.

Dyskusja. Badanie dostarczyło danych potwierdzających założenie o wzrastającym wraz z wiekiem poziomie kontroli mówienia w zakresie kontroli selekcji leksykalnej, monitorowania wewnętrznego oraz dokonywania reperacji. Jednocześnie obserwowane różnice między dziećmi, młodzieżą i dorosłymi mają raczej charakter ilościowy niż jakościowy. Z drugiej strony, wzrastająca wraz z wiekiem szybkość i dokładność w zakresie wybranych aspektów kontroli procesu mówienia może jednak przekładać się na efekty jakościowe, skutkując większą płynnością mówienia, mniejszą liczbą zakłóceń, zawahań. Intrygującym wynikiem jest obserwowany wraz z wiekiem wzrost dokonywania reperacji wewnętrznych przez strategię odroczenia, co może skutkować mniejszą liczbą jawnych pomyłek i korekt w

spontanicznej mowie. Wykazane związki między kontrolą procesu mówienia a funkcjami wykonawczymi pozwalają sądzić, że do pewnego stopnia ich rozwój jest sprzężony, jednak dalsze badania w tym temacie są konieczne.

Słowa kluczowe: proces mówienia, produkcja mowy, automonitorowanie, autoreperacje, nazywanie obrazków, funkcje wykonawcze, rozwój mowy